

הרב שמואל קרביץ

מראשי כולל "הליכות-משה" וראש "ערכתם" ומו"ץ בכ"ב

סימן ו

שאיבת חלב-אם בשבת לדעת החזו"א

איסור שאין בו מעשה

מתייחסת גם למי שמחזיק את המשאבה.

הספק הוזה נוגע גם באופן אחר שיש נוהגים לחבר את המשאבה לחשמל מערב שבת ומחברים אותה לשעון חשמל שידלק באמצע השבת, ובוהא אם מצמידים את המשאבה לגוף לאחר שנדלקה יש בזה איסור דאורייתא דאף שהמשאבה שואבת מעצמה מ"מ כיון שהאדם הפעיל אותה מתייחסת הפעולה אליו, אך אם מצמידים את המכונה לגוף לפני שהתחילה המכונה לפעול חזרנו לספק הנ"ל שכיון שהחזקת האדם הכרחית לצורך השאיבה האם חייב חטאת או מותר לכתחילה.

ולכאורה יש לדמות ספק זה לאדם שהחזיק קדרה בידו מעל האש בערב שבת ונשאר כך עד שנכנסה שבת ובשבת התבשל, דגם בזה יל"ע האם חייב, דגם בזה אפ"ל דכיון דאם ירפה את ידיו ישפכו המים ולא יתבשלו נמצא דמעשה דידיה הוא וחייב, ואף דהבישול עצמו לא נעשה על ידו הלא כל מבשל דעלמא הבישול נעשה ע"י האש ולא ע"י האדם ואפ"ה מיחייב וא"כ ה"ה כאן, או דילמא הכא אינו אלא מונע שלא תסתלק הקדירה מהאש ואין זה מעשה ממש, והגרי"ר ברטלר זצ"ל אמר דיש בכה"ג חיוב חטאת.

ישנם תינוקות שמתקשים לינוק ואז יש צורך לאמם לשאוב חלב ולהאכיל את התינוק ע"י בקבוק, ויל"ע מה תעשה בשבת. והנה שאיבת חלב הוא איסור דאורייתא אך לפעמים מתירים לצורך חולה ע"י גוי, ובמשאבה ידנית קשה לעשות באופן שיהיה ע"י גוי לכן הצורה הרגילה בכתי החולים היא במשאבה חשמלית והגויה מדליקה את המשאבה החשמלית לאחר שהיא כבר מוצמדת לגוף האשה, ואז נמצא שכל הפעולה מתייחסת להגויה והאשה הישראלית אינה עושה שום מעשה אלא מחזיקה את המשאבה שלא תזוז ממקומה, ויל"ע האם אכן זה מיקרי מלאכה ע"י גוי או דילמא כיון שפעולת השאיבה לא היתה יכולה להתבצע אילו היתה האשה מרפה את ידיה מהמשאבה הויה פעולה גמורה של ישראל, ולכל הפחות הויה זה אינו יכול וזה אינו יכול דקי"ל שניהם חייבים.

ויש להוסיף דכל פעולת השאיבה מתבססת על כך שנוצר "וואקום" בין המכונה לגוף ואילו זה לא היתה השאיבה מתבצעת כלל, וכל ה"וואקום" נוצר רק ע"י החזקת האשה את המכונה בצמוד לגופה, א"כ יותר י"ל דהשאיבה

ג"כ לחייב באופן הנ"ל שמחזיק קדירה מעל האש ואינו עושה מעשה דחייב כאילו עשה מעשה בידו.

מאידך מצינו בדברי החזו"א במקום אחר דנראה להפך, דהנה הרמב"ן (שבת קנג²) הקשה דלכאורה כל חורש בשבת אין לחייבו סקילה אלא מלקות בלבד מדין מחמר³, דהרי כך הוא דרך החורש שהבהמה מושכת את המחרשה והאדם רק מכוון אותה לתלמיה ומיישר דרכה וכיון שהבהמה עושה את עיקר החרישה ולא האדם מדוע יתחייב האדם⁴. והק' החזו"א (שבת סי' לו סק"ב) דמאי קשיא ליה להרמב"ן הלא האדם הולך אחרי הבהמה ומחזיק את המחרשה בתוך האדמה ואם ירפה את ידו מהמחרשה תמשיך הבהמה ללכת והמחרשה תצא מהאדמה ולא תחרוש וא"כ נמצא דלולי מעשה האדם לא תבוצע החרישה ומדוע לא נחייבו להאדם, וכתב החזו"א דמדברי הרמב"ן מוכח דאין לחייב על החזקת המחרשה גרידא,

סתירה בדברי החזו"א

ולכאורה יש בנדון זה סתירה בדברי החזו"א, דהנה איתא במכות כ: דמי שהקיפו פאת ראשו חייב מלקות, ומקשינן דהא הוי לאו שאין בו מעשה דאין לוקים עליו, ומשנינן דמיירי במטה ראשו לעבר הספ"ר ועי"ז סייע בידו וחייב על מעשה זה. והקשה הגרעק"א (בתשובה צ"ו) דהלא הטיית הראש היתה לפני התספורת ואילו בשעת התספורת עצמה לא נעשה שום מעשה ומדוע חייב, ותי' חזו"א (ח"מ ליקוטים סכ"ג) דעצם מה שמחזיק את ראשו בתנוחה בלתי רגילה וטבעית ורק ע"י התאמצותו נשאר הראש בתנוחה זו - זה נחשב מעשה וחייב עליו, וסיים החזו"א "והרי זה כמחזיק חפץ בידו", ולכאו' כוונתו בדיוק למקרה כעין הנ"ל שמחזיק חפץ ועי"ז עבד איסורא וזה ג"כ מיקרי מעשה, ואף שבפועל אינו מזיז את ידו מ"מ עצם הפעלת הכח נחשבת מעשה לחייב' עליו, ודברי החזו"א מוכרחים מתוך דברי הגמ'. וא"כ יש ללמוד מזה

1. ואמנם אינה ראייה גמורה, דהחזו"א מיירי לענין דמיקרי "מעשה" ולא הוי לאו שאין בו מעשה, ואולי נדון זה שאני מנר"ד דכאן הנדון הוא האם יש כאן איסור או שמעצמו נעשה, ומ"מ נראה דק"ו הדברים.
 2. והנה יש מהמהדורות החדשות שצויין בהם שבחלק מכתבי היד של הרמב"ן ליתנהו להחידושים לדפים אלו, אמנם חידוש זה נראה שהוא ודאי להרמב"ן דמצינו בהשגות הרמב"ן לסהמ"צ להרמב"ם שורש יד אותם הדברים בקיצור וז"ל שם: "דאילו בחורש בבהמתו מלאכת עצמו היא ובהמתו עמו ככלי ביד האומן כגון הגרזן ביד החוצב בו והמסור ביד מניפוס".
 3. ואין לומר דא"כ לא מיחייב סקילה אלא בחורש בידו ולא בחורש ע"י בהמה דמתני' הנ"ל מוכח לא כן וכ"ה בירושלמי סנהדרין פ"ו כמו שהביא חזו"א המובא לקמן, ובאמת מקרא מפורש הוא בחריש ובקציר תשבות ואיכא למ"ד (ר"ה ט. מכות ט:) דקאי על שבת.
 4. ותירץ רמב"ן וז"ל "מפני שהחורש בבהמה הוא נותן עליה עול והוא כובש אותה תחת ידו וברשותו היא עומדת, כל המלאכה על שם האדם היא וכו' היא תלויה ואין הבהמה אלא ככלי ביד אומן, ואינו דומה למחמר שהבהמה הולכת לנפשה אלא שיש לה התעוררות מעט מהמחמר", עכ"ל הרמב"ן.
- בתירוץ הרמב"ן היה אפשר לפרש שעצם מה שמכוון אותה מיקרי מעשה דידיה, אך א"כ נמצא שאם כיוון בהמה לצאת לרה"ר ומשא על גבה חייב וזה לא שמענו, ופירש החזו"א דכוונת הרמב"ן "דדוקא בחורש שמחזיק את הבהמה לתלמיה ואינו נותן לה להטות על צידה, וגם לפניו א"א לה ללכת אא"כ תעקור רגבי העפר וחשיבא כקשורה לקרקע וזוהו נחשב ככלי אומן", ועי' אפיק"י ח"א סי' ד' ענף ב' כע"ז. ונמצא דלפי החזו"א הנ"ל חיוב חורש הוא משום שבמעשיו הופך את הבהמה כגרזן ביד החוצב, אבל באג"ט (חורש סק"א) פירש שחיוב חורש הוא משום זה אינו יכול וזה אינו יכול דכיון שלולי דחיתת המחרשה לתוך האדמה אין הבהמה יכולה לחרוש נמצא שגם האדם שותף ולכן חייב. ועי' מה שכתב המאירי (במתני' עג.) דדישה חייבים עליה בין אם דש בידו ובין אם דש ע"י בהמה, וצ"ע דפעולה הנעשית ע"י בהמה יש בה איסור מחמר או שביחת בהמתו אך איך אפשר לחייבו סקילה הלא אין זה פעולה שעשה הוא בעצמו, והוכיח מזה הג"ר איתמר גרבוז שליט"א כהחזו"א, דבשלמא להחזו"א דבחרישה על ידי דמנווט אותה ותופס אותה מתייחסת חרישתה אליו י"ל דה"נ בדישה, אבל להאג"ט דחיובו משום דבלעדי מעשהו היתה המחרשה יוצאת מהאדמה לכאורה בדישה אינו כן, וצ"ע.
- הסתפק שם חזו"א מה הדין אם התקין מחרשה כבדה שהיתד תקוע באדמה מעצמו ואין האדם צריך להחזיקו בתוך האדמה האם כה"ג הוי רק מחמר או דהוי חורש ממש, וכתב דלפי מה שפירש בתירוץ הרמב"ן דחיובו משום שמכוון אותה ולא משום שמכביד יש לחייבו גם כה"ג, ואילו להאג"ט יהיה פטור.

לקדירה אפשרות לעמוד באויר מעל האש ודמי להחזקת הראש לצורך התספורת דחייב, וכן החזקת המשאבה מיקריא מעשה גמור וחייב, כיון דלולי האדם אין כח למשאבה לעמוד לבד⁵, ולכן העצה היעוצה למעשה היא שהחלב ששואבת בשבת ילך לאיבוד (ותניח לפני השאיבה נוזל חריף בתוך בקבוק השאיבה באופן שילך החלב מיד לאיבוד) ותשקה את התינוק חלב שנשאב ביום שישי.

ויל"ע אם ראובן מחזיק קדירה בידו ובא שמעון והדליק אש תחתיה והמשיך ראובן להחזיק את הקדירה עד שיתבשל מה דינם, ולכאורה ראובן המחזיק ודאי חייב לפי מה שנתבאר לעיל, ושמעון לכאורה יתחייב מדין זה אינו יכול וזה אינו יכול, אך יש לדון דשמא כל מה שאפשר לחייב את שמעון הוא רק אילו היה מחזיק את האש בידו כל הזמן דאז כיון דבמשך כל זמן הבישול יש מעשה של שניהם שפיר י"ל דשניהם חייבים, אך אם הדליק את האש והלך ואין חיובו אלא מכח מעשהו ראשון שהאש שהדליק מבשלת את התבשיל אולי י"ל דכיון שראובן חשיב כאילו עושה מעשה כל הזמן אין לחייב את שמעון כלל שהמעשה כולו מתיחס לראובן, וכן יל"ע לענין נזיקין אם אפשר לפטור את שמעון.

דהחזקת המחרשה לאו כלום היא ואין לחייבו עליה כיון שהחרישה עצמה היא תלישת העפר ופעולה זו נעשית רק מכח הבהמה, ועיי"ש מה שלמד מזה החזו"א למכשירים אחרים.

ולכאורה בדברי החזו"א האלו מבואר שאם אינו שותף בגוף המעשה אלא רק מחזיק את המחרשה שלא תזוז מהמקום לא מיקרי מעשה כלל, וקשה מזה על מה שמוכח בד' חזו"א הנ"ל גבי מטה ראשו שגם החזקת הראש מיקריא "מעשה" דידיה וחייב עליה.

החילוק בין האופנים

ואולי י"ל דיש לחלק בין המקרים, דבמלאכת חורש הלא המחרשה נמצאת במקומה בתוך האדמה ותפקידו של האדם הוא רק לשמור ולהחזיק שלא תעקר ממקומה ואין זה אלא מניעת ההפרעה, אבל במקיף ראשו כיון שהטיית ראשו נחשבת כמעשה אין זה רק כשומר את ראשו שלא יזוז ממקומו אלא דנחשב כאילו מביא את ראשו כל רגע למקום זה ולהכי חשיב מעשה⁶, ודר"ק.

אם החילוק הנ"ל נכון נמצא לכאורה דהמחזיק קדירה מעל האש חייב דלולי הוא אין

5. וכעין חילוק זה נראה בדברי הגרשז"א לענין החזקת מכונת החליבה על גוף הבהמה עיין היטב בדבריו (מאורי אש השלם ח"ג עמ' תתרכה).

6. ויש אפשרות שתשכב על גבה ואז יכולה המשאבה לעמוד מעצמה ורק צריך להחזיקה שלא תזוז ואולי זה דמי לההיא דחורש, אבל לפמשנ"ת לעיל גם זה כיון שאי אפשר שיהיה "ואקום" אלא רק ע"י הידוק המשאבה לגוף בחזקה.